

Carlsson, Benny: *Ouvertyr till folkhemmet – Wagnerska tongångar i förra sekelskiftets Sverige*

Nordic Academic Press, 2002, 238 s.

Årtiondena runt förra sekelskiftet var en period av stora samhällsomvälvningar i Sverige. Industrialiseringen förändrade samhället i dess grundvalar och kapitalismen blev starkare och bättre organiserad. Motsättningar mellan arbete och kapital växte sig starka och krävde nya problemlösningar, nya institutioner. Fältet låg öppet för nya idéer och förslag. Med det socialdemokratiska folkhemmets framväxt på trettioalet blev ”den svenska modellen” nationens svar på de problem som formulerats och debatterats vid tiden runt år 1900. Men hur uppstod denna folkhemsmodell? Författaren, som är docent i ekonomisk historia vid universitetet i Lund, företar en idéhistorisk studie där den idépolitiska debatt som hölls runt sekelskiftet ses som en inledning och historisk rot till det som på trettioalet blev den svenska modellen.

Bokens utgångspunkt framställs av författaren som att ”Tyska statsocialistiska tongångar av wagnersk typ vann årtiondena runt sekelskiftet 1900 anklag bland svenska intellektuella i flera olika politiska läger. Dessa tongångar utgör en ouvertyr (bland flera) till folkhemmet” (s 12).

Tre syften med boken uppställs. Bokens två huvudsyften är att översiktligt redogöra för den tyske nationalekonomen Adolph Wagners statsocialistiska budskap samt att peka ut ledande samhällsdebattörer bland vilka budskapet vann anklang och återge deras tolkningar av det. Ett tredje men nedtonat syfte är att spåra hur detta statsocialistiska budskap påverkade arkitekterna av det svenska folkhem som byggdes mellan världskrigen.

Adolph Wagner används av författaren

som representant för en uppsättning tyska idéer om en gyllene medelväg mellan den brittiska liberala nationalekonomin och den vetenskapliga socialismen. För att spåra Wagners inflytande i Sverige anlägger författaren ett aktörsperspektiv. Ur Wagners lära destilleras fem kännetecken som kallas wagnerska, vilka sedan söks hos femton svenska idépolitiska debattörer vid tiden för förra sekelskiftet. Författaren motiverar metoden med att individuella aktörer spelar en avgörande roll i strukturella brytningstider.

Carlsson är medveten om att metoden riskerar att göra Wagner mer betydelsefull än han egentligen var, då wagnerska kännetecken ibland kan förekomma utan direkt referens till just denne tyske nationalekonom. Författaren påpekar t ex att Wagners statsocialism har mycket gemensamt med brittisk fabianism och inte skiljer sig mycket från det som brukar kallas katedersocialism.

Boken presenterar inledningsvis Adolph Wagner (1835–1917, professor i nationalekonomi i Berlin under åren 1870–1917) och dennes statsocialistiska ideologi. Wagner menade att staten för att kunna bestå måste ta arbetarfrågan på allvar och gripa in för att skydda de klasser som proletariserades i den fria konkurrensens exploatering av de svagare. Den statsocialistiska läran tog således socialismens analys av kapitalismens inneboende svaghet på allvar och kombinerade den med en nationalistiskt konservativ önskan om kejsardömetts bestående och upphöjande. På ett nationalekonomiskt plan förordade Wagner en medelväg mellan liberal marknadsekonomi och offent-

lig planhushållning. Författaren menar att Wagners inflytande spelade en betydande roll för de socialpolitiska reformer som Bismarck genomförde i slutet av 1800-talet och fångar i ett träffande citat bevelkesgrunderna för den wagnerska ideologin: "Wagner var i första hand tysk patriot. Hans statssocialism betingades av nationella intressen inte av dåligt samvete för arbetarklassens intresse." (s 39).

Bokens mest substantiella del utgörs av granskningen av det idépolitiska innehållet i de utvalda svenska samhällsdebattörernas arbete. Med tanke på statssocialismens eklektiska budskap är det kanske inte förvånande att Carlsson finner wagnerska element hos de mest uppburna och framstående debattörerna i tre olika politiska läger. *Unghögern* representeras i verket bl a av Harald Hjärne, Rudolf Kjellén och den tidige Eli Heckscher. Som *radikala liberaler* framträder *inter alia* ekonomi-professorerna Knut Wicksell och Gustav Cassel, emedan Gustaf Steffen och Otto Järte får beteckningen *högersocialister*. Författarens indelning av aktörerna är gjord efter deras åsikter vid tiden runt sekelskiftet 1900 och därför befinner de sig inte nödvändigtvis i det läger där de sedermera blev mest kända eller utövade störst inflytande.

Boken avslutas med en sammanfattning samt slutsatser och spekulation om idéhistoriska kopplingar till det som blev det svenska folkhemmet två decennier senare.

Carlsson sammanfattar sin analys på ett konstruktivt sätt. I en tabell över samtliga aktörer redovisas vilka av de fem wagnerska kännetecknen som återfinns hos varje debattör. Antalet uppfyllda kännetecken summeras sedan till en bedömning av styrkan i det wagnerska inflytandet (appendix, s 236). Ur analysen framträder ett tydligt höger-vänster mönster vad gäller de stats-socialistiska kännetecknen som återspeglas i den svenska sekelskiftesdebatten. Höger-männen tog fasta på Wagners idéer om nationalism och hans syn på staten som en

organism, emedan vänstern sympatiserar med argument för statlig produktion och omfattande socialförsäkringar. Intressant är att nästan samtliga aktörer är överens om att skyddet för de "svaga" måste förbättras, och att staten måste bedriva en social finanspolitik med bl a utjämnande skatter. Vidare pläderar de flesta, oavsett politisk tillhörighet, för konfiskering av spekulationsvinster som t ex jordränta, vilket står i bjärt kontrast till dagens syn på kapitalavkastning.

Vad gäller bokens tredje syfte, att utforska sekelskiftesdebattens idéhistoriska koppling till det svenska folkhemmet, nöjer sig författaren med försiktig spekulation. Det konstateras t ex att Gustav Möller i sin ungdom lyssnade till föredrag av Knut Wicksell som studerat för Wagner (s 174), och att Gunnar Myrdal beskrivit äldre ekonomers inflytande på hans egen generation som "ofantligt" (s 175). Denna analys är något av en besvikelse, eftersom titeln lovar mer. Kopplingen till trettioalets folkhem är också den mest intressanta aspekten av boken för en lekman som vill förstå dagens Sverige, vilket kan sägas vara en renoverad version av just detta folkhem.

Carlssons bok är stimulerande och framställer på ett förtjänstfullt sätt invecklade sammanhang och tankegångar hos debattörerna. För en nationalekonom av idag är det intressant att blicka in i förra seklets tidiga nationalekonomi. Jag noterar att dåtidens stora ekonomer var idépolitiker. Deras verk genomsyras av ett socialt patos som få av dagens nationalekonomiska arbeten uppvisar. Det handlade för hundra år sedan inom nationalekonomin om att verka för "människolivets höjande" (s 148) och för att "höja... det nationella arbetet upp på ett högre plan" (s 129), vilket känns avlägset från det som idag anses vara vetenskapliga problemställningar. När ekonomer idag uttrycker sig normativt är målen betydligt mer materiella, såsom ekonomisk stabilitet och tillväxt.

Jag frågar mig dock som läsare om titelns sammanblandning av tonsättaren Wagner och ekonomen Wagner är särskilt lyckad. Namnleken öppnar visserligen för en del fyndiga musikaliska metaforer, men för mig representerar Richard Wagner ett betydligt mer passionerat och romantiskt stortyskt budskap än den genomtänkte och akademiskt kritiske Adolph Wagner som tonar fram i boken.

Man ställer sig även frågan hur vetenskapligt intressant Carlssons huvudsyfte är. Författaren påpekar själv att det i tidigare litteratur är väl belagt att olika former av tysk katedersocialism haft ett stort inflytande på den svenska idépolitiska debatten (s 16). Vidare påpekas att skillnaden mellan Wagner och katedersocialister kan "knappast fastställas i fråga om enskilda ståndpunkter" (s 40), på grund av de stora likheterna sinsemellan. Carlssons verk framstår därför inte som banbrytande forskning, utan mer som en förtjänstfull och väl genomarbetad illustration av ett redan vedertaget argument.

Tyvärre föreligger som tidigare nämnts en viss glidning mellan titel och innehåll. Den analys jag hade väntat mig att finna förpassas till spekulation i bokens sista sidor med hänvisning till framtida forskning. Men Benny Carlssons bok erbjuder trevlig och allmänbildande läsning. Jag kan varmt rekommendera boken till ekonomer och historiker av facket och är övertygad om att också den allmänintresserade läsaren finner nöje i boken.

KRISTIAN JÖNSSON
Doktorand, Handelshögskolan i
Stockholm